

УДК 330.341.1:338.432 (477) (081)
© 2014

В.К. Збарський,
доктор економічних наук

М.Ф. Бабієнко,
кандидат економічних наук
Національний університет
біоресурсів і природо-
користування України

УДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Мета. Висвітлити теоретико-методологічні та практичні засади вдосконалення інноваційної підприємницької діяльності в аграрному секторі України. **Методи.** У дослідженні теоретичних аспектів сутності інноваційної діяльності аграрних підприємств використано методи індукції та дедукції, а в поглибленому обґрунтуванні терміна «інноваційне підприємництво» — метод аналізу й синтезу. **Результати.** Обґрунтовано стан економічного розвитку аграрного сектору, який характеризується глобалізацією ринку, загостренням на ньому конкуренції товаровиробників, збільшенням чисельності працівників, зайнятих висококваліфікованою працею, вдосконаленням рівня технологічності виробництва, поширенням всебічної оперативної інформації. **Висновки.** Інноваційна діяльність є різноплановою не лише в галузевих аспектах, а й у напрямках її використання. Останній аспект має велике значення для встановлення фінансових відносин між державою, агрохолдингами (великими корпораціями) і дрібними інноваційними структурами. Лише за таких умов можна швидко й ефективно трансформувати сільськогосподарське виробництво і водночас забезпечити вихід на світовий рівень, що надзвичайно важливо для України з її великим потенціалом.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, продовольча безпека, конкурентоспроможність, продовольчі ресурси, інтелектуальний капітал, інноваційна політика, венчурне інвестування.

Постановка проблеми. Подолати економічну кризу можливо лише за умови реалізації державної політики, спрямованої на розвиток інноваційної моделі економічного зростання. Особливо актуальною ця проблема є для агропромислового комплексу, який потребує невід-

кладного наукового обґрунтування економічних відносин між суб'єктами підприємництва різних форм власності в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень. Питання інноваційної підприємницької діяльності в аграрній сфері досліджували вітчизняні та зарубіжні

вчені, зокрема Й. Шумпетер [10], Б. Санто [8], Дж.М. Кейнс [3], Р. Бару [12], В. Збарський [2], А. Гриценко [1], Н. Кондратьєв [4], І. Лукінов [5], А. Пересада [7], М.І. Туган-Барановський [9], W. Sharp [13].

Мета досліджень — довести нагальну потребу в удосконаленні інноваційної підприємницької діяльності в аграрній сфері України. Для цього потрібно передбачити такі моделі розвитку АПК, які забезпечили б гнучку систему реформування, можливість становлення малих і середніх підприємств, а також максимально зберегли наявний потенціал, що створювався впродовж багатьох десятиліть.

Методика досліджень. У дослідженні теоретичних аспектів сутності інноваційної діяльності аграрних підприємств використано методи індукції та дедукції, а в поглибленому обґрунтуванні терміна «інноваційне підприємництво» — метод аналізу й синтезу. Варто зазначити, що, з погляду методології, інноваційна ідеологія економічного розвитку має українське походження: її теоретичне обґрунтування знайшло відображення у працях видатного економіста М. Туган-Барановського ще в 10–30-ті роки ХХ ст. Інноваційна концепція економічного розвитку, зокрема природи і процесів економічних криз та економічної кон'юнктури, розглядалися вченим у тісному взаємозв'язку і взаємодії багатьох чинників розвитку макро- та мікроекономіки, включаючи і культурно-психологічні та системно-структурні чинники процесу розширеного суспільного відтворення.

Основні методологічні засади інноваційного вчення М. Туган-Барановського мали вирішальний вплив на розробку теорії «довгих хвиль» М. Кондратьєва [3], а також на інноваційну теорію Й. Шумпетера [10]. Проте саме поняття «інновації» ввів у науку австро-американський економіст Йозеф Шумпетер (1883–1954 рр.). У праці «Теорії економічного розвитку» він підкреслює, що інновації, нововведення, підприємництво відіграють не менш важливу роль, ніж обґрунтовані А. Маршалом ціна та вільна конкуренція [10]. Зокрема, інноваційна діяльність за своєю економічною сутністю є процесом, який був визначений К. Марксом як самозростання капіталу в системі суспільного відтворення [6].

Результати досліджень. Предметом досліджень є теоретико-методологічні й прикладні аспекти інноваційного підприємництва, система організаційних та економічних відносин, що складаються в процесі станов-

лення його структур і функціонування наукових інституцій, комплексів нового покоління й перспектив його розвитку, а також оптимізації пропорції у структурі аграрного сектору та соціально-економічних змін в сільському господарстві, його науковому забезпеченні, створенні ринку інноваційної продукції [2].

Сучасний економічний і науково-технологічно-технічний розвиток аграрного сектору характеризується глобалізацією ринку, загостренням на ньому конкуренції товаровиробників, збільшенням чисельності працівників, зайнятих висококваліфікованою працею, зростанням рівня технологічності виробництва, поширенням всебічної оперативної інформації. Пріоритетного значення при цьому набуває новий чинник, що пов'язаний з інтелектуальною складовою процесу виробництва і значною мірою впливає на дохідність та інші соціально-економічні показники аграрного сектору. Йдеться про інтелектуальний капітал-ресурс, що характеризує обсяг і рівень знань, та про інтелектуальний потенціал організаційно-виробничих структур як важливий критерій визначення конкурентоспроможності підприємств. Аграрний сектор України є компонентом системи всіх економічних відносин країни. З аналізу стану розвитку аграрного сектору в ринкових відносинах випливає висновок про необхідність розроблення змістовної методології, яка відображала б регіональну специфіку дослідження реалізації програми адаптації до ринкових умов. Особливе місце тут має належати інноваційному спрямуванню аграрної політики держави, що зумовлює пошук ефективних форм інтеграції науки і виробництва та інноваційної підприємницької діяльності [2].

Методологічною основою удосконалення механізму інноваційного розвитку було наукове положення про те, що науково-технічний прогрес (НТП) має підлягати логіці плановості на тих самих принципах, що й решта елементів способу виробництва. Як наслідок, наша країна значно відстала від цивілізованих країн Заходу з більшості напрямів і сфер науково-технічного розвитку.

На противагу бурхливому розвитку високих технологій, налагодженню принципово нових взаємозв'язків між науковою і виробничою сферами вітчизняне виробництво опинилося, умовно кажучи, в полоні морально застарілих технологій. Отже, незважаючи на величезні обсяги витрат фінансових ресурсів

на здійснення НТП, спроби директивного освоєння технічних та організаційних новацій виявилися малорезультативними. На час започаткування переходу до ринку структурні складові економіки держави виявилися невідповідними до прийняття інновацій. Економіці перехідного періоду притаманне коло проблем, які не завжди характеризуються певними закономірностями. Тому для забезпечення передумов усунення кризових явищ потрібно розробити концептуальні програми розвитку ринкового середовища, сприятливого для реалізації потенціалу інноваційного підприємництва [1].

Міжнародний досвід переконує, що є 2 головні важелі впливу на інноваційну діяльність — ринок з притаманною йому спрямованістю на максимізацію прибутків і державне регулювання з його стратегією селекції та довгострокової підтримки інноваційних програм.

Інноваційна політика охоплює соціально-економічне середовище, в якому функціонує та розвивається суспільство, тому формування власної моделі інноваційного розвитку України з урахуванням світового досвіду має забезпечити раціональне поєднання важелів державного регулювання та ринкового впливу. Очевидно, що компонент державного управління з основними елементами інноваційної

діяльності — економікою, науково-освітньою сферою, технологічними змінами — має бути виваженим.

З метою активізації інноваційної діяльності потрібно створити на регіональному рівні моніторингову систему для відстеження інноваційного потенціалу адміністративних територій та пошуку способів забезпечення сприятливого середовища для здійснення інноваційних процесів [7]. Завершальним етапом цього стануть збір та систематизація даних про окупність витрат на дослідження й розробку з розрахунку на гривню чистої продукції; рентабельність загальних витрат; обсяг виробництва продукції з розрахунку на одиницю витрат, необхідних для проведення досліджень. Побудований за такою схемою моніторинг інноваційного розвитку дасть змогу: накопичувати достовірну інформацію про ресурсні можливості регіону щодо інноваційної діяльності; відстежувати тенденції розвитку інноваційних процесів; визначати наслідкові зв'язки між впровадженням інновацій та здійснюваними заходами щодо формування сприятливого інституційного й економічного середовища для перебігу інноваційних процесів, що забезпечуватиме можливості оперативного коригування інноваційної політики; прогнозувати інноваційні процеси й моделювати

Функціонування системи інвестування інновацій

Етап 1. Визначення джерел		
Державні	Змішані	Недержавні
Етап 2. Акумулявання коштів		
НБУ та його регіональні відділення	Розрахункові рахунки, що використовуються як накопичувальний рахунок із цільовим призначенням	Розрахункові рахунки підприємств різних форм власності
Етап 3. Інвестування мобілізованих коштів		
Здійснюється на основі пріоритетності на регіональному рівні напряму НДДКР та інновацій, невідкладної потреби в довгострокових інвестиціях регіонального і державного значення (проблемно- і предметно-орієнтовані)	Визначається кожною структурою самостійно залежно від мети створення і виду діяльності організації в галузевому та міжгалузевих аспектах (предметно-орієнтовані)	Визначається самостійно кожним колективом, створеним для конкретних завдань (предметно-орієнтовані)
Етап 4. Контроль за використанням інвестицій		
Відповідальні органи управління	Незалежні експерти галузевого та міжгалузевих рівнів	Безпосередньо засновники — акціонери

параметри інноваційної діяльності в регіоні; накопичувати аналітичну інформацію для збалансування попиту та пропозицій інновацій залежно від спрямованості потоку руху капіталу (таблиця).

Проблема полягає в тому, що інноваційна діяльність є різноплановою не тільки в галузевих аспектах, а й у напрямках її використання. Останній аспект має велике значення для встановлення економічних і, зокрема, фінансових відносин між державою, великими корпораціями та дрібними інноваційними структурами [7].

Спричинені інноваційним характером розвитку структурні зрушення в галузевій структурі АПК залежатимуть від розподілу інвестицій (капіталовкладень).

Наявність взаємозалежності між досягненнями науково-технічного прогресу й міжгалузевим розподілом інвестицій дає змогу виявити в розвитку агропромислового комплексу інтенсивні й екстенсивні періоди. Такий поділ ґрунтується на методи, суть якого полягає в сполученні науково-технічних та інвестиційних процесів.

Інвестиції беруть участь у створенні нових продуктів і галузей. Вони прискорюють ефективність впливу факторів виробництва через впровадження нової техніки й технологій. У період впровадження інвестицій спостерігається активний розвиток технічного прогресу, зростання продуктивності та зниження капіталоозброєності виробництва.

Велике значення має процес формування коштів, що спрямовуються на інноваційну діяльність. Система інвестування інновацій передбачає певну кількість взаємопов'язаних елементів, що мають ієрархічну підпорядкованість і функціональне навантаження та містять такі складові: джерела надходження коштів для інвестування інновацій; механізм акумуляції інвестиційних коштів, що надійшли з різних джерел; відпрацьовану процедуру вкладення мобілізованого капіталу; механізм контролю за інвестуванням; механізм повернення фінансових ресурсів.

До основних джерел фінансування інноваційних проектів належать: державні, регіональні та муніципальні вкладення; залучені кошти (кредити комерційних банків, позики інвестиційних фондів, акціонерних товариств, приватних осіб тощо); власні джерела коштів (вільні кошти, прибуток, дивіденди від акцій інших підприємств, амортизаційні відрахування тощо).

Досвід світової економіки переконує: чим багатша держава, тим більше коштів вона залучає на стимулювання підприємницьких організацій за використання енергоощадних технологій. Великі іноземні корпорації приділяють увагу пошуку способів підвищення технічного рівня виробничих процесів, впровадженню нових енергоощадних технологій, стимулюванню працівників за творчу працю, розробці пропозицій з підвищення ефективності виробництва на основі використання новацій. У ринкових умовах господарювання можуть бути використані різні мотивації, механізми системи стимулювання працівників за вагомі досягнення у виробничо-господарській діяльності. Вибір їх є компетенцією менеджерів і власників підприємств [1].

Якщо такі ланки, як землеробство й тваринництво, є досить консервативними, то техніко-технологічна сфера, до якої належить і переробка продукції агропромислового виробництва (АПВ), сприятливіша до інновацій, бо ж сама є генератором інноваційних ідей і процесів. Це можна проілюструвати співвідношенням заявок на винаходи й патенти: понад 95% з них належать до техніко-технологічної сфери і до 5% — це заявки на нові сорти, породи й одержувану продукцію. Можна впевнено стверджувати, що така закономірність у співвідношенні інноваційних ідей збережеться і в перспективі.

Безперечно, що техніко-технологічна сфера АПВ — похідна первинної ланки (землеробства й тваринництва), своєрідна надбудова над базисом, та їхня взаємодія підпорядковується загальним економічним законам, зокрема єдності та боротьбі протилежностей. Справді, переробна індустрія — більш «інтелектуальна» сфера, яка залежить від постачання зі сфери виробництва, тоді як первинне виробництво — це переважно «фізична» сфера. У сфері переробки одержують більше прибутків, ніж у сфері виробництва, що часто призводить до непорозуміння і нарікань між виробниками й переробниками. Техніко-технологічна сфера виникла на пізніших етапах розвитку цивілізації і по суті є різновидом механізації ручної праці. Їй властива значна динаміка розвитку, схильність до революційних перетворень, тенденція до підвищення продуктивності праці. Підраховано, що кількість винаходів, які здійснено та запроваджено у сфері переробки продукції АПВ у ХХ ст., в кілька разів перевищує показники, досяг-

нуті людством упродовж історичного періоду розвитку (кілька тисячоліть). Є підстави вважати, що така тенденція збережеться й надалі з огляду на бурхливий розвиток інформатики та управління науково-технічним прогресом. Відтак техніко-технологічна сфера є найбільш сприятливою для розвитку інноваційного підприємництва, про що мають знати всі підприємці. Світовий досвід переконує, що ігнорування інноваційних тенденцій призводить до швидкого морального застарівання технологічних ліній і процесів, зниження рентабельності та банкрутства підприємств, тоді як оперативне запровадження інновацій завжди є гарантією економічного піднесення. Слід додати, що тісний взаємозв'язок двох ланок — виробництва продукції та її переробки — запорука стабільних результатів в агропромисловому виробництві розвинутих країн.

І навпаки, слаборозвинута переробна промисловість у тих країнах, де аграрне виробництво малопродуктивне, де низькі врожаї, надії і природи живої маси худоби, де постійною проблемою є хронічне недоїдання та соціальна напруженість.

Інноваційна модель розвитку АПК України є гарантією економічного добробуту в майбутньому, тому інноваційне підприємництво в техніко-технологічній сфері — це вимога часу. Які ж основні передумови успішного запровадження інновацій у техніко-технологічній сфері? Найперше і найголовніше — це проведення високоякісних маркетингових досліджень. Саме інноваційна модель розвитку підприємництва на практиці демонструє нерозривну єдність науки з виробництвом, переконує, що наука — це не абстрактна ідея, а безпосередня продуктивна сила виробництва.

У вітчизняному АПВ ще спостерігається значний розрив між наукою і виробництвом, що негативно позначається на цих ланках, а вироблена продукція є неконкурентоспроможною і низькорентабельною. Проведення маркетингових досліджень по силі лише науковим підрозділам за запитами виробництва. Об'єднувальною ланкою тут може стати дорадча служба або форми співпраці через агромагазини, консультаційні пункти тощо.

Завданням маркетингових досліджень є збір новітньої світової інформації з певної проблематики, зокрема з економічними розрахунками ефективності й порівняльним аналізом

способів розв'язання проблеми, рекомендаціями щодо придбання відповідних технологічних ліній тощо.

Запорука успіху інноваційного підприємництва — його постійний зв'язок з наукою, подолання консервативного мислення в підходах до використання технологій, постійний пошук способів удосконалення виробництва і здешевлення продукції.

Лише інерція мислення гальмує широке запровадження інновацій у різних сферах техніко-технологічного підприємництва. Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що техніко-технологічна сфера будь-якого виробництва — найбільш пристосована ділянка для запровадження інновацій, і сільськогосподарська галузь не є винятком. Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що інноваційний принцип підприємництва в цій сфері є єдино правильним способом інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [3].

Особливості перехідного періоду до ринку зумовлюють необхідність пріоритетного розвитку інноваційної діяльності. Адже рівень науково-технічного розвитку, сприйнятливість економіки до впровадження у виробництво наукових досягнень є одним з важливих факторів економічного піднесення. Нова модель економічного зростання, що ґрунтується на інноваційному типі розвитку, передбачає зміну понять науково-технічного прогресу і науково-технічного розвитку. На перший план висуваються нові пріоритети: добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, використання високих інформаційних технологій тощо.

Про привабливість українського ринку і наявність вільних ніш у ньому свідчать висновки більшості маркетингових досліджень, проведених вітчизняними та іноземними експертами. На українському ринку наявний значний розрив між потенційним і фактичним попитом на різноманітні товари та послуги [7].

Досвід світової системи господарювання переконує, що, незважаючи на низку позитивних чинників, малі організаційні інноваційні структури неспроможні забезпечити розв'язання важливих соціально-економічних проблем, які виходять за межі окремих національних економік, мають теоретичний характер і потребують великих витрат. Крім того, прискорення темпів розвитку НТП та їх вплив на скорочення життєвого циклу новацій переносить акцент на розвиток фунда-

ментальних досліджень, піднесення їхньої ролі у забезпеченні конкурентоспроможності продукції. Усе це спонукає до пошуку нових форм поєднання зусиль малих, середніх і великих науково-дослідних установ, нових зв'язків із виробничо-господарськими структурами. Серед таких форм слід виокремити створення технополісів, технопарків, інкубаторів.

В аграрному виробництві основними формами організації в інноваційній діяльності є агротехнопарки, бізнес-інкубатори та інші венчурні підприємства. Агротехнопарки створюються поблизу аграрних вишів і науково-технічних агрооб'єднань, сортовипробувальних та інших дослідницьких утворень. Головним завданням таких утворень є розвиток, удосконалення й застосування в сільському виробництві нових енергоощадних та екологічно чистих технологій. Агротехнопарки можуть функціонувати як великі й середні територіальні об'єднання, де розміщуються різні за величиною сільськогосподарські підприємства, що здійснюють виробництво на основі розробок зональних науково-дослідних центрів чи місцевих аграрних університетів. До їх складу можуть входити консультативні, наукові, науково-виробничі структури, а також редакції відповідних галузевих журналів, фермерські навчальні пункти, міжнародні центри обміну студентами для вивчення аграрних ринкових відносин тощо [5].

Нині в Україні майже у всіх регіонах функціонують аграрні університети, де працюють висококваліфіковані кадри — науковці, що здатні в сучасних умовах трансформації сільськогосподарського виробництва забезпечити високу ефективність діяльності галузі й поліпшити функціонування аграрної науки. Проте відсутність відповідного правового поля діяльності агротехнопарків, складне фінансове становище більшості агропідприємств не дають їм можливості робити замовлення науковим закладам і відповідно позбавляють агропромислове виробництво

інноваційних ін'єкцій. За таких умов має певною мірою проявитися регульовальна дія держави, оскільки без її втручання справу зрушити в потрібному напрямі практично неможливо.

Державна науково-технічна та інноваційна політика — це політика формування умов, спрямована на ефективний науково-технічний розвиток країни, зокрема на форми, цілі та методи діяльності держави в науково-технічній сфері.

Потрібно також наголосити на особливостях науково-технічного розвитку України, зокрема в сільськогосподарському виробництві. Це технічне і технологічне відставання від рівня розвитку розвинутих країн світу; висока ресурсомісткість (енерго-, матеріало-, фондо- та працемісткість) виробництва; низький рівень продуктивності праці; певна ізоляційність у світовому науково-технічному і технологічному обміні; нераціональне використання науково-технічного потенціалу.

Вивчення досвіду країн ринкової економіки засвідчує, що пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності, як правило, складаються зі стратегічних і середньострокових. Стратегічні пріоритетні напрями, що розраховані на тривалу перспективу (не менше 10 років), — це найважливіші напрями інноваційної діяльності щодо забезпечення соціально-економічного зростання держави, розроблені на основі науково-прогнозного аналізу світових тенденцій соціально-економічного та науково-технічного розвитку з урахуванням можливостей вітчизняного інноваційного потенціалу.

Середньострокові пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності, що розраховані на реалізацію впродовж найближчих 3–5 років, — це напрями інноваційного оновлення промисловості, сільськогосподарського виробництва та сфери послуг щодо освоєння випуску нових наукомістких товарів і послуг з високою конкурентоспроможністю на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Висновки

Інноваційне підприємство — це якісно нова форма інтеграції науки і виробництва, суть якої полягає в освоєнні, впровадженні та реалізації підприємницькими структурами різних нововведень (технічних, технологічних, організаційних, управлінських, фінансових

тощо), розроблених за участі науково-дослідних інституцій. Це сприятиме розвитку вітчизняного аграрного виробництва в умовах ринку і позитивно позначиться на привабливості сільгосппродукції і продуктах харчування в Україні та світі.

Бібліографія

1. Гриценко А.П. Особливості формування системи управління агропромисловим виробництвом в регіоні на інноваційній основі/А.П. Гриценко//Економіка АПК. — 2007. — № 9. — С. 3–7.
2. Збарський В. Інноваційна направленість малого підприємництва/В. Збарський//Наук. вісн. НАУ. — 2008. — Вип. 131. — С. 207–212.
3. Кейнс Дж.М. Избранные произведения/Дж.М. Кейнс [пер. с англ.]. — М.: Экономика, 1993. — 411 с.
4. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики/Н.Д. Кондратьев. — М.: Экономика, 1989. — 526 с.
5. Лукінов І. Інноваційна активність в економічному поновленні і зростанні/І. Лукінов//Економіка України. — 1997. — С. 4–8.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения/К. Маркс, Ф. Энгельс. — Т. 24. — С. 193.
7. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом/А.А. Пересада. — К.: Лібра, 2002. — 472 с.
8. Санто Б. Инновация как средство экономического развития/Б. Санто. — М.: Прогресс, 1990. — 296 с.
9. Туган-Барановский М.И. Экономические очерки/М.И. Туган-Барановский. — М., 1998. — 397 с.
10. Шумпетер Й. Теория экономического развития/Й. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 234 с.
11. *Agricultural Income and Finance: Situation and Outlook Report*. Pub. No. AFO-44. USDA/ERS. Washington, DC, February 1998.
12. Barry P.J. Agency Relationships in the Farm Credit System: The Role of the Farm Credit Banks/ P.J. Barry, J.R. Brake, D.K. Banner//*Agribus: An Internat.* — J. 9,3 (1993). — P. 233–245.
13. Sharp W.F. Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk/ W.F. Sharp//*J. Finance*, 3.

Надійшла 11.03.2014.